

ТЕОРІЯ Й ІСТОРІЯ ВІЗУАЛЬНИХ МИСТЕЦТВ

УДК 726.52 (477.8)

Михайло Сидор

АРХІТЕКТУРНО-СТИЛЬОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАЛИЦЬКИХ ПРИДОРОЖНІХ КАПЛИЦЬ

У статті розкриваються архітектурно-стильові особливості галицьких придорожніх каплиць через висвітлення запозичень у їх формотворчі процеси матеріально-образних виражень стильових тенденцій європейського та вітчизняного храмового будівництва. Наводяться приклади безпосереднього прояву різних стильових ознак в архітектурному укладі досліджуваних споруд.

Ключові слова: галицька придорожня каплиця, архітектурно-художня виразність, формотворення, стильові ознаки, тенденції, впливи, запозичення, готика, ренесанс, бароко, класицизм, модерн.

Різноманітність вирішення придорожніх каплиць на теренах Галичини віддзеркалює у нашій свідомості розуміння індивідуального прояву здібностей, смаків та уподобань їхніх будівничих, талановитому використанні ними виражальних можливостей тих чи інших видів декоративно-прикладного мистецтва, малярства, скульптури, зодчества як у вирішенні конкретного, будь-якого складового елемента таких споруд, так і загалом їхнього загального вигляду, органічної ув'язки із навколишнім середовищем.

Ми неодноразово зауважували, що архітектурно-художня виразність галицьких придорожніх каплиць є очевидним проявом запозичення традицій храмового будівництва у формотворчі процеси таких об'єктів. Це означає, що відповідно до стильових особливостей у формотворенні храмів можемо розрізнити і певні стилеві ознаки (їхні чіткі прояви чи певні натяки на них) у формах розглядуваних каплиць.

У царині наукових зацікавлень українською сакральною архітектурою вивчення стильових особливостей культових християнських споруд зазвичай торкалося сфери церков, соборів, костелів, відтак навіть дзвіниць. Потрапляли у таке поле зору і невеличкі храми, так звані «малі церкви», «церковці», які в архітектурному контексті є, по суті, каплицями. Перелік як самих наукових досліджень такого спрямування, так, відповідно, і їх авторів, вітчизняних чи зарубіжних, достатньо обширний. Проте, підняттям певних подібних питань у сфері формотворення таких малих культових споруд як каплиці придорожні, чи то в цілому українських таких об'єктів, чи конкретно галицького краю, характеризуються небагато праць. Передусім вартують уваги напрацювання Д. Щербаківського [14], Р. Райнфуса [16], К. Перацької [15], В. Січинського [7], Т. і М. Лопаткевичів [6], О. Болюка [2; 3]. Разом з тим, предметний аспект як цих, так і інших розвідок, що побачили світ, дозволяє говорити про відсутність цілісного системного дослідження піднятої нами проблеми.

Метою пропонованої статті є розкриття стильових ознак у формотворенні галицьких придорожніх каплиць.

Характеризуючи особливості галицьких придорожніх каплиць зі сторони їхньої конструктивної сутності, змістовності призначення та присвячення, вирішення їхнього внутрішнього простору, вбачаємо цілу низку компонентів, які у своєму взаємоузгодженні творять образність цих об'єктів, формують їх мистецько-архітектурну сутність. Прояв цих компонентів різноманітний. В одних спорудах маємо поєднання цікавих архітектурних форм, їх пластичних рішень, відтак оздоблення, обстави тощо. В інших – і зовнішня форма дуже проста, і внутрішнє середовище нічим особливим не вирізняється. Узагальнюючи усі ці моменти, варто зазначити, що кожен досліджувану споруду треба сприймати як окремий і неповторний варіант у великому розмаїтті формотворчих рішень усього загалу галицьких придорожніх каплиць.

Аналізуючи реально існуючі та фотографічно зафіксовані досліджувані об'єкти, мимоволі ставимо собі запитання, а чи є в архітектурі придорожніх каплиць хоча б елементарний натяк на присутність тут якихось стильових ознак. Можливо, такі об'єкти нічим не відрізняються від звичайних господарських будівель чи будь-яких монументальних споруд і не повинні оцінюватися з погляду стилю.

Стиль «...починається там, де появляється вибір або творчість форм не найдоцільніших і легко здійснимих у данім матеріалі, а найбільше «уподобаних», тобто найвідповідніших психічному складові майстра та його суспільства, за для якого він творить...» [13, с. 15]. Це означає, що коли люди у процесі будівництва звертаються до мистецької обробки даних матеріалом та практичною потребою форм, то тут починають вироблятися (унаслідуватися, запозичуватися) різні стилі, які надають утворюваним спорудам певної мистецької ознаки.

Якщо досліджувані нами об'єкти як малі архітектурні форми сакрального призначення розглядати через призму такого розуміння суті стилів, то, насправді, у багатьох із них зможемо побачити фактичну наявність різноманітних стильових ознак, характерних для великого храмобудування та архітектури загалом. Це дає ще одну підставу вважати галицькі придорожні каплиці часткою духовного й матеріального багатства українського народу.

Відомо, що дерев'яна і мурована українська архітектура формувалася на засадах тих мистецьких стилів, які побутували в різні часові періоди у країнах Західної Європи, а відтак до Центральної та Східної Європи просувалися дещо із запізненням [8, с. 58]. І якщо з приходом того чи іншого стилю у сакральній архітектурі на наших землях набирали розквіту характерні йому ознаки спочатку у будівництві храмів, то, очевидно, значно пізніше, після відповідного поєднання із характерними рисами традиційного народного будівництва, вони знаходили відображення і у формотворенні придорожніх каплиць.

Різнобічне вивчення нами досліджуваних об'єктів у цілому показало, що придорожні каплиці на теренах Галичини набули особливо великої популярності у період з середини XIX ст. і до 20-х років XX ст. (у більш точнішому вираженні цей період охоплює 1848 – 1923 рр.). У цей час на галицьких землях спочатку побутували традиції зведення культових будівель відповідно до принципів та вимог попередніх стилів – так звана епоха неостилів (друга половина XIX ст. – перші роки XX ст.). Ближче до 20-х рр. XX ст. у будівництві придорожніх каплиць достатньо виразний слід залишив стиль українського модерну. Усе наступне (після довготривалої перерви) будівництво придорожніх каплиць на галицьких теренах, зокрема у 90-х рр. XX ст. і до сьогодні, почало інтенсивно відроджувати «вперемішку» ті чи інші традиції всіх попередніх стилів. Тому вважаємо, що розгляд проявів стильових ознак у формотворенні досліджуваних об'єктів періоду від середини XIX ст. і до сьогоднішніх днів має будуватися на основі аналізу трансформації та синтезу впливів тих стилів, які залишили свій відбиток у формуванні образу таких споруд від початків їх появи на галицьких землях.

Дотримуючись версії, що придорожні каплиці на досліджуваній території почали з'являтися у XV ст., розгляд проявів стильових ознак у формах та принципах творення таких споруд почнемо з аналізу тих їхніх рис, які характерні для готичного стилю.

Перше, що хочемо відзначити у цьому плані, то це реальне втілення у формотворенні придорожніх каплиць ідеї «стремління до Небес». Будучи типовою ознакою готичної архітектури, вона знайшла віддзеркалення у цілісній структурі придорожніх каплиць типів «стовпові» та «обеліскові»¹.

Відгомомом готики у формотворенні галицьких придорожніх каплиць можна вважати й такі ознаки: шпилеподібні форми дахів, їхніх верхів (властиві придорожнім каплицям с. Зимна Вода Пустомитівського р-ну Львівської обл. (поч. XX ст.), с. Татарів Яремчанського р-ну (вік невідомий)², с. Росільна Богородчанського р-ну (поч. XX ст.) (мал. 1)³ Івано-Франківської обл.; трактування головного фасаду каплиці в образі прямокутної, вертикально видовженої площини із завершенням у формі «стрілки» (с. Довге, гм. Заршин Сяноцького пов. Підкарпатського воев., Польща (1790 р.); м. Бережани (кін. XIX – поч. XX ст.) (мал. 2)⁴, с. Улашківці Чортківський р-н (1990-ті рр.)

¹ Ці та інші згадані у статті типи галицьких придорожніх каплиць виведені автором під час попередніх досліджень, зокрема, у сфері визначення принципів та особливостей формотворення цих сакральних споруд.

² Об'єкт фотографічно зафіксований у виданні Д. Щербаківського [14].

³ Зображення цього об'єкта та наступні мал. 3 і 6 – фото автора.

⁴ Зображення цього об'єкта та наступні мал. 5, 7, 8, 10, 12 – фото з Інтернет-ресурсів.

Тернопільської обл.; розташування хреста з належними йому «основами» чи без них на краю гребеня даху з лицевої сторони споруди (вже згаданий об'єкт м. Бережани (мал. 2); а також споруди с. Воля Блажівська Самбірського р-ну (поч. XX ст.) (мал. 3), с. Княже Золочівського р-ну (поч. XX ст.), с. Страдч Яворівського р-ну (1991 р.) Львівської обл.). Останнє явище характерне, зокрема, для готичних завершень бойківських дерев'яних церков, яким властиві двосхилі дахи зі зведеною над бабинцем чотиригранною вежею-дзвіницею [8, с. 61]. У візуальному сприйманні таких храмів простежується перевага об'ємних форм будівлі зі сторони входу. Тут відчутно виражене приглушення центричності споруди. Аналогічна ситуація властива і для лемківської школи храмобудування. І коли ми зіставимо такий підхід у вирішенні верхів церков і низки придорожніх каплиць, то будемо бачити помітну аналогію.

Аналіз типових ознак сакральної архітектури часів Ренесансу свідчить, що деякі з них також знайшли вираження і у формотворчих процесах придорожніх каплиць. Головним чином сюди віднесемо сам принцип розташування маківки з хрестом відносно всієї споруди – обов'язково над центром її поземного планування; якщо споруда має додатковий передвхідний простір, то по центру основної кліті. Така домінантна «центричність» як характерна ренесансна ознака є, очевидно, наслідком того, що в архітектурі цього стилю основними геометричними фігурами і тілами були квадрат, прямокутник, куб, куля.

На заміну двосхилим дахам, які були певним синтезуючим середовищем перехідного періоду між готикою і ренесансом, прийшов чотирихилий (пірамідальний) шатровий верх. Він перекривав збудований над головною навою у церкві один залом з піддашшям [8, с. 65]. Можна вважати, що і такі типові для ренесансу особливості формотворення верхів церков певною мірою вплинули і на процес розвитку верхів досліджуваних каплиць (прикладом є об'єкти с. Орява Сколівського р-ну (вік невідомий) (мал. 4)⁵, с. Подорожнє (Баличі Подорожні) Жидачівського р-ну Львівської обл. (вік невідомий)⁶; сюди ж віднесемо й капличку при дорозі на «Михалкову гору», що біля окраїн м. Косів Івано-Франківської обл. (1990-ті рр.), та вже не існуючу нині «лісову капличку» (мал. 5), яка стояла на маршруті до печерного монастиря, що біля Крехова на Львівщині (замінена новою спорудою)).

Завершення епохи ренесансу характеризувалося спрощенням форм, де залом та піддашшя у церквах зникли і над головною навою почали зводити звичайне шатрове покриття на четверик зрубу. Таке явище знайшло відбиток і в архітектурі придорожніх каплиць, де шатрові чотирихилі дахи стали типовою формою завершення досліджуваних об'єктів багатьох типів.

Враховуючи той факт, що в епоху Ренесансу з'явився відкритий простір у наві церкви до шатрового перекриття, який, відповідно, був відсутній у хато-подібних формах готичних церков, припускаємо, що така характерна ознака зведення церков «хатнього» типу як стеля була з часом запозичена і в архітектуру придорожніх каплиць та збереглася у їхньому будівництві на галицьких теренах аж до нинішніх днів.

Зазначимо й те, що ліхтар квадратної форми як елемент завершень храмів є типовою ознакою ренесансу і також використовується у конструкціях галицьких придорожніх каплиць (зокрема, у щойно згаданому об'єкті, що стоїть при дорозі на «Михалкову гору», а також каплиці сіл Дубляни (1993 р.), Ралівка (1996 р.) (мал. 6) Самбірського р-ну).

Своєрідною візиткою українського храмобудування епохи бароко стала восьмигранна форма у конструкціях верхів, що знайшла вираження у «цибулястих» [8, с. 67] та «грушеподібних» банях [4, с. 48]. Ці типові риси барокового стилю присутні і у формотворенні галицьких придорожніх каплиць. В одних випадках такі барокові куполи відіграють роль «даху» придорожніх каплиць, де над ними зводилися маківки з хрестами (наприклад, капличка Успіння Пресвятої Богородиці, яка повстала у 2007 р. на місці зруйнованого радянським режимом турківського села Дидьова, Львівська обл. (мал. 7)). В інших випадках такі груше- та цибулеподібні форми втілювалися у невеличкі баньки (каплиця с. Вороблик Шляхетський, гм. Риманов Кросненського пов. Підкарпатського воев., Польща (поч. XX ст.); капличка біля «Блаженного каменя», с. Манява Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. (поч. XXI ст.) (мал. 8), також каплички у м. Судова Вишня Мостиського р-ну Львівської обл. (2004 р.), с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. (поч. XXI ст.)), або достатньо розвинуті маківки, які ставилися безпосередньо на вершинах (гребенях) дахів.

⁵ Фото з видання М. Драгана [5].

⁶ Об'єкт фотографічно зафіксований у цій же праці ([5]).

З середини XVIII ст. і до початку XIX ст. на українських землях побутував стиль рококо, який, припускаємо, також залишив помітний слід у процесах формотворення галицьких придорожніх каплиць.

Однією із форм його прояву у церковному будівництві була заміна пишних барокових бань чіткими формами ялиноподібних пірамід. Такі верхи мали декілька ярусів, що утворювалися заломами, і відповідно до загальних тенденцій рококо невпинно тягнулися вгору [1, с. 6]. На вершині цих пірамід ставилися невеличкі «цибульки» або шатро. У плані зазначені завершення були квадратні або восьмигранні. Таке рішення форм верхів стало виразною рисою у дерев'яній архітектурі Бойківщини XV – XVIII ст. [8, с. 67]. Вважаємо, що ці характерні рококові тенденції проявилися з часом у збільшенні величин заломів у загальній структурі «обеліскових каплиць зі ступінчатою конструкцією» (об'єкти такого строю повстали у м. Самборі (XVIII ст.), с. Туринка, що на Жовківщині (XVIII ст.), м. Старий Самбір (XIX ст.) (мал. 9)⁷, а також відгукнулися у творенні верхів деяких «будинкових каплиць», як, зокрема, у споруді с. Пирятин (1991 р.) щойно згаданого Жовківського р-ну.

Аналізуючи детальніше структури «обеліскових каплиць» з міст Самбір та Старий Самбір, можна побачити синтез впливів стилів рококо і класицизму. Ці споруди мають добре виражену пірамідально-ступеневу структуру укладу, яка властива принципу вираження завершень рококо, та у кожному ярусі прямі колони прямокутного і, відповідно, круглого січення зі стилізованими капітелями, що є характерним для мурованої архітектури класицизму.

Окрім колон, характерними ознаками тенденцій класичного стилю, які знайшли відлуння у формотворенні придорожніх каплиць, є ще й фронтони, що утворюються між вітровими дошками та остришками чи карнизами на торцях причілкових дахів (зокрема, в об'єктах сіл Ворохта Надвірнянського р-ну (вік невідомий)⁸ та Космач Богородчанського р-ну (1992 р.) Івано-Франківської обл.; с. Дубляни Самбірського р-ну (перша пол. XX ст.), с. Нижанковичі Старосамбірського р-ну (поч. XX ст.) (мал. 10) Львівської обл.; с. Устечко Заліщицького р-ну Тернопільської обл. (1993 р.). Сюди додаємо й надбудову над входом до каплиць у вигляді різних пірамідальних та сегментних форм (зокрема, у вже згаданих вище об'єктах с. Воля Блажівська (мал. 3) с. Ралівка (мал. 7) та с. Пирятин, також спорудах с. Красів Миколаївського р-ну та с. Стрільки Старосамбірського р-ну Львівської обл.).

Перших два десятиріччя XX ст., після «різнобарвних» тенденцій неостилевої епохи, в українському культовому будівництві достатньо виразно помітні творчі піднесення та яскраві спалахи нових ідей. Це був період українського модерну, який надав сакральній архітектурі виразного національного характеру [4, с. 30]. І хоча у храмобудуванні таке явище було короткотривалим, воно залишило певний слід і в архітектурі придорожніх каплиць. Тут можна зробити акцент на появі еліптичних та дзвоноподібних бань (об'єкти с. Манява Богородчанського р-ну; с. Желдець Кам'янка-Буського р-ну (1928 р.); с. Волоща Дрогобицького р-ну (1995 р.); с. Граб, гм. Крамна Ясельського пов. Підкарпатського воев., Польща (1898 р.) (мал. 11)⁹); а також круглих віконних отворів (об'єкти с. Росохач Сколівського р-ну (перша чверть XX ст.) та м. Бібрка Перемишлянського р-ну (поч. XX ст.)).

Типовою ознакою українського модерну в архітектурі досліджуваних об'єктів можна вважати й фронтони трапецієвидної форми, які загалом є характерною рисою українського архітектурного стилю [11, с. 166]. У цілому зазначимо, що форма трапеції як образне вираження різних конструктивних елементів, зокрема, перекриття дверних і віконних отворів (капличка Св. Пантелеймона, м. Трускавець (поч. XX ст.) (мал. 12)), у «дусі» українського стилю першочергово обумовлена не технічними особливостями архітектурного формотворення, а естетичними проявами будівничих у пошуках улюблених виразних форм [10, с. 5].

В епоху українського архітектурного модерну у формотворчих процесах споруд спостерігалися нові рішення з тяжінням до зменшення ваги (традиційне вираження будівель цього часу – цегляні стіни та дерев'яні перекриття), інтенсивного застосування залізобетону і металу [12, с. 14]. У зв'язку із зазначеним можна вважати, що і в конструктивних рішеннях досліджуваних об'єктів

⁷ Фото І. Синкальського, з видання В. Слободяна [9].

⁸ Об'єкт фотографічно зафіксований у виданні Д. Щербаківського [14].

⁹ Фото з видання Т. і М. Лопаткевичів [6].

відбувалися ті самі явища. Такі процеси знаходять відображення і у сучасному будівництві придорожніх каплиць.

Сьогодні у спорудженні придорожніх каплиць будівничі послуговуються традиціями зведення таких споруд, разом з тим, ведуть постійні пошуки у виробленні «нових» форм. Проте трапляються випадки, коли у вирішенні нових будівель вноситься дисгармонія усталених пропорцій окремих архітектурних компонентів чи споруди в цілому, невідповідне поєднання характерних ознак різних стилів, будівельних матеріалів тощо. Та попри все, розглянуті стилеві ознаки формотворення галицьких придорожніх каплиць свідчать про фактичну участь цих споруд у процесах розвитку сакрального мистецтва Галичини та впливи мистецьких стилів безпосередньо на все її культове будівництво.

Висновки. Висвітлюючи стилеві ознаки у формотворенні галицьких придорожніх каплиць, зокрема їх верхів (дахів та завершень), ми унаочнили факти безпосереднього запозичення характерних ознак різних мистецьких стилів у процесах розвитку таких споруд.

Кожен мистецький стиль більшою чи меншою мірою залишив свій відбиток на загальному процесі еволюції цих малих культових об'єктів. Тут, зокрема, можна говорити про відображення у їхніх структурах формотворчих манер готики, ренесансу, бароко, класицизму, модерну. Відтак маємо підстави вважати, що розмаїття поєднань різних стильових ознак у формотворенні галицьких придорожніх каплиць було спричинене активним розмахом будівництва таких споруд саме у період неостилів та у часи українського модерну. Разом з тим, прояви у таких об'єктах певних стильових аналогій не спричинили до появи двох однакових споруд, бо кожна із них є вираженням індивідуальності й неповторності творчої думки народних митців.

Мал.1.

Мал.2.

Мал.3.

Мал.4.

Мал.5.

Мал.6.

Мал.7.

Мал.8.

Мал.9.

Мал.10.

Мал.11.

Мал.12.

1. Антонович Д. Із історії церковного будівництва на Україні / Д. Антонович – Прага : Вид. Укр. істор.-філол. товариства, 1925. – Вип. I. – 24 с. : рис.
2. Болюк О. Типи і художні особливості каплиць XIX – XX століть / О. Болюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2005. – Т. ССXLIX. – С. 447–453.
3. Болюк О. Українські каплиці: генезис, типи, особливості, декор / О. Болюк // Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць. Вип. 9 / [гол. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 193–198.
4. Довганюк І. Архітектура українських церков / І. Довганюк. – Львів : Літопис, 1997. – 112 с. , іл.
5. Драган М. Українські дерев'яні церкви : генеза і розвій форм ; [Збірки Національного музею у Львові] / М. Драган. – Львів, 1937. – Ч. 1. – XVI + 159 с. ; Ч. 2. – XVI + 135 с. іл.
6. Лопаткевич Т. Мала сакральна архітектура на Лемківщині / Т. Лопаткевич, М. Лопаткевич ; [авториз. пер. з пол.]. – Нью-Йорк : Фундація дослідження Лемківщини, 1993. – 490 с. ; іл.
7. Січинський В. Історія українського мистецтва / В. Січинський. – Нью-Йорк : НТШ в Америці, 1956. – Т. 1. Архітектура. – 1956. – 179 с. : іл.
8. Скоп П. Відображення мистецьких стилів у завершеннях дерев'яних бойківських церков XV – XVIII ст. / П. Скоп // Сакральне мистецтво Бойківщини : Четверті наукові читання пам'яті М. Драгана. – Дрогобич : Відродження. – 1999. – С. 58–69.
9. Слободян В. Церкви України. Перемиська Єпархія / В. Слободян ; [Енциклопедичне видання ; наук. ред. В. Вуйцик]. – Львів, 1998. – 864 с.
10. Украинский архитектурный стиль / Отд. оттиск из журнала «Украинская жизнь», № 9. – М., 1912. – 12 с.
11. Українське мистецтво та архітектура кінця XIX – початку XX століть / [П. О. Білецький, Д. О. Горбачов, Е. О. Димшиць та ін.] – К. : Наукова думка, 2000. – 240 с. : іл.
12. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / В. В. Чепелик ; [упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик]. – К. : КНУБА, 2000. – 378 с. : іл.
13. Шміт Ф. І. Мистецтво старої Русі-України / Ф. І. Шміт. – Харків, 1919. – 99 с. , іл.
14. Щербаківський Д. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці / Д. Щербаківський // Українське мистецтво. – Київ – Прага : Український гром. вид. фонд, 1926. – 62 с., іл.

15. Pieradzka K. Na szlakach Łemkowszczyzny / K. Pieradzka. – Kraków : Nakładem komitetu do spraw szlachty zagrodowej na wschodzie Polski przy Towarzystwie rozwoju ziem wschodnich, 1939. – 230 s. , il.
16. Reinfuss R. Kapliczki i krzyże na Łemkowszczyźnie / R. Reinfuss // Kurier Literacko-Naukowy ІКС. – 1934. – № 13. – S. 10–11.

В статті розкриваються архітектурно-стильові особливості галицьких придорожних часовен через освітлення заимствований в їх формообразуючі процеси матеріально-образних виражень стильових тенденцій європейського і отечественного храмостроительства. Приводяться приклади непрямого проявлення різних стильових ознак в архітектурному укладі досліджуваних споруд.

Ключевые слова: галицька придорожна часовня, архітектурно-художественна виразність, формообразование, стильові ознаки, тенденції, впливи, заимствования, готика, ренесанс, барокко, класицизм, модерн.

The article describes the architectural and stylistic features Galician roadside chapels coverage through borrowing in their formative processes of material and figurative expressions stylistic trends of European and national church building. Examples of direct manifestation of various architectural styles and features in the way of the investigated structures.

Key words: Galician roadside chapel, architectural and artistic expression, shaping, stylistic features, trends, influences, borrowings, Gothic, Renaissance, Baroque, Classicism, Modernism.

УДК 821.161.2: 725.94

Петро Кузенко, Володимир Сандюк

ПАМ'ЯТНИКИ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується зародження та поширення в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. традиції встановлення пам'ятників Т. Шевченку. Простежуються розмаїття творчих підходів у художньому вирішенні образу Великого Кобзаря професійними та народними митцями в контексті культурних і суспільно-політичних процесів означеної доби.

Ключові слова: пам'ятники, українська скульптура, шевченкіана.

Постать Т. Шевченка як духовного провідника української нації привертала увагу, викликала захоплення й пошанування як в Україні, так і далеко поза її межами. Зацікавлення творчістю видатного поета й художника вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. спричиняється до перших кроків у дослідженні його спадщини. Чимало митців у цей час присвячують йому свої живописні та скульптурні твори. Важливою складовою шевченкіани є, зокрема, виготовлення пам'ятників Тарасові Шевченку. Аналіз процесу поширення таких творів в означений період є метою нашого дослідження.

Необхідно відзначити, що вперше скульптурний портрет Т. Шевченка було виконано ще за життя поета. У 1931 р. були опубліковані спогади О. Сластьона про класика української скульптури професора М. Піменова. У них автор відмічає, що знаменитий скульптор 1860 р. виліпив з натури бюст Т. Шевченка. Дещо пізніше такі ж бюсти вже після смерті поета 1862 р. створюють Ф. Каменський та Я. Серяков, а 1872 р. – П. Забела [13, с.52].

Перший у Східній Україні скульптурний пам'ятник був установлений з ініціативи письменниці Х. Алчевської 1900 р. у м. Харків. Родина Алчевських була відома в регіоні своєю національно-культурною діяльністю. Х. Алчевська засновувала приватні недільні школи й активно популяризувала творчість Великого Кобзаря. Меценатом просвітницької діяльності письменниці був її чоловік, О.К. Алчевський – промисловець, який розпочав розробку вугілля на Донбасі [11, с.2].

Погруддя поета було прислане до Харкова з Петербурга. Його виконав виходець із Харківщини, відомий скульптор В.О. Беклемішев (1861–1920) – дійсний член Петербурзької академії мистецтв. Пам'ятник було встановлено на території саду біля будинку школи. Цей скульптурний твір зберігся до нашого часу й експонується в музеї Тараса Шевченка в Києві.